

Pastor Johannes Schotsman 1786-1847

1813 Pastor in **Brandlecht**, 1814 **Neuenhaus**, 1819 Neede, 1823 **Emlichheim**,
1826 Gasselternijveen, 1828 Zuidwolde bis 1847.

Siehe zu ihm:

Jan Ringena, Die Pastoren der evang.-reform. Gemeinde Neuenhaus seit der
Reformation (2. Teil: 1814-1914) in:

Emsländische und Bentheimer Familienforschung,
September 2000, Heft 56, Band 11, Seite 168-177.

JOHANNES SCHOTSMAN 1786-1847	1
SCHOTSMAN EN SCHOTSMAN TUSSEN ORTHODOXIE EN VERLICHTING	1
ASPECTEN VAN DE NEDERLANDSE KERKGESCHIEDENIS VÓÓR, TIJDENS EN DIRECT NA DE NEDERLANDSE REVOLUTIE.....	1
1. ALBUM AMICORUM.....	2
2. STUDENTENTIJD	3
3. 1813: JOHANNES' CONFLICT MET DE CLASSIS ROLDE.....	4
4. WEL EEN RELATIE MET NICOLAAS SCHOTSMAN	5
5. PREDIKANT IN HET GRAAFSCHAP BENTHEIM	6
6. "BOEKZAAL VAN DE GELEERDE WERELD"	7
7. KORT HISTORISCH OVERZICHT VAN JOHANNES SCHOTSMANS LEVENSLOOP TIJDENS ZIJN BENTHEIMSE PERIODE (INCL. NEEDE)	8
<i>Nede</i>	11
<i>Naschrift bij voorgaand overzicht</i>	12
8. SAMENVATTING VAN EN VOORLOPIGE CONCLUSIES OVER JOHANNES' LEVENSLOOP VAN 1805 – 1826 EN DE KERKELIJKE EN CULTURELE ACHTERGRONDEN DER PERIODE.....	13
<i>a. Spanningen en conflicten</i>	13
<i>b. Binding met Bentheim</i>	13
<i>c. Geliefd predikant?</i>	14

Schotsman en Schotsman tussen orthodoxie en verlichting

Aspecten van de Nederlandse kerkgeschiedenis
vóór, tijdens en direct na de Nederlandse revolutie

Veröffentlicht in:
De Hoeksteen,
Tijdschrift voor Vaderlandsche Kerkgeschiedenis,
Dez. 1998, S. 163-178

1. Album amicorum

Een album amicorum¹ uit het begin van de 19^e eeuw maakt je nieuwsgiering, vooral als je niet weet wie de oorspronkelijke bezitter was en evenmin hoe het in je familie is terecht gekomen, omdat de hoofdpersoon daarin niet past. Zo verging het mij althans toen ik het “album amicorum” van Johannes Schotsman in bezit kreeg, samen met enkele boeken, afkomstig van de “afgescheiden” predikant Ds. J.K. Kool (1853 – 1920). Van de genoemde Johannes vernam ik daarbij niets.

Uit de datering van de blaadjes viel op te maken dat ze niet alleen betrekking hadden op Johannes' vrienden; een tweede “generatie” er van bleek afkomstig te zijn van Johannes zelf, zijn kinderen en een aantal van hun vrienden.

De hoofdreeks is kennelijk opgesteld tijdens Johannes' studententijd, doorgebracht te Leiden, waar hij theologie studeerde. Deze periode loopt van 1805 – 1813. De tweede reeks loopt van 1829 – 1834, toen Johannes inmiddels predikant was in zijn zesde gemeente: Zuidwolde in Groningen. Opvallend is dat beide reeksen voor een groot deel bestaan uit blaadjes getekend in het Graafschap Bentheim.

Wat de opsporing van Johannes betreft hielp de historicus dr. J. Wesseling me op weg, door me een kopie te verschaffen van een “In memoriam”, geplaatst in de “Boekzaal van de geleerde wereld”, jaargang 1847. Daaruit bleek dat de gezochte persoon achtereenvolgens predikant was in Brandlecht, Neuenhaus, Neede, Emlichheim, Gasselternijveen en Zuidwolde. Hij diende dus drie gemeenten in Bentheim en drie in Nederland. In Bentheim, waar hij begon, van 1813 – 1819 en 1823 – 1826 (negen jaar), in Nederland van 1819 – 1823 en 1826 – 1847 (25 jaar).

In bekende kerkgeschiedenisboeken kwam zijn naam niet voor, totdat Ds. G.J. Beuker zijn naam vermeldde in een citaat in zijn geschiedenis van de Evangelisch-altreformierte Kirche in Niedersachsen: “Umkehr und Erneuerung”². Johannes zou in een tijd met liberalistische invloeden in de kerk (1825-1830), een geliefd predikant zijn geweest, die nog de volle Raad van God verkondigde. Hij wordt door H. Beuker in één adem genoemd met zijn collegas H.S. Hugenholtz en F.E.L. Koppelman, die destijds in het Graafschap Bentheim predikant waren.

---

¹ Het album amicorum is een vriendschapsalbum, een boekje waarin men zijn vrienden een blad laat vullen als aandenken. Dat “beschrijven” gebeurde op de meest uiteenlopende manieren, d.w.z. met een tekening of een borduurwerkje in tal van variaties. De albums kwamen in zwang in de tweede helft van de 16e eeuw en beleefden het hoogtepunt van hun populariteit in de 18e eeuw, de tijd waarin de verlichting groote invloed had op de cultuurgeschiedenis van West-Europa. Het onderhouden van vriendschappen werd toen als een belangrijke plicht gezien. In de 19e eeuw raakt de “vriendenrol” langzamerhand uit de belangstelling. Over het algemeen vervulde het boekje een functie in kringen van de adel en de gegoede burgerij. De hier vermelde informatie er over is ontleend aan een gidsje bij de tentoonstelling over deze albums in het Provinciaal Museum te Zwolle van 31 oct. 1986 – 1 maart 1987.

Schotsman, die er negen jaar werkte, vertrok in 1826 definitief naar Nederland. Goede herinneringen aan hem zullen dus vooral betrekking moeten hebben op de periode daarvoor: 1813 – 1826. Dus kwam de vraag op: Zou er over het wat te vinden zijn in de Bentheimse kerkelijke archieven? Uit de vriendenrol bleek dat de band met Bentheim, ook na 1826, bleef.

2. Studententijd

Door genealogisch onderzoek kwam vast te staan dat Johannes' vader een halfbroer was van de welbekende predikant Ds. Nicolaas Schotsman (1754 – 1822). Johannes kreeg zijn theologische opleiding in de plaats waar zijn oom predikant was. En het spreekt vanzelf dat dit gegeven de vraag oproep: Zouden die twee contact met elkaar hebben gehad? Zou er ook sprake zijn geweest van geestelijke verwantschap tussen die twee? Zo ja, dan zou dit een ondersteuning kunnen betekenen van H. Beukers bewering over Johannes.

Van Nicolaas Schotsman is immers wel het een en ander bekend, van wegen zijn publieke optreden: in 1796 werd hij in Leiden om politieke redenen uit zijn ambt gezet. Hij weigerde, even als meerdere collega's³, een verklaring van loyaliteit te ondertekenen die de volksrepresentanten in oktober van dat jaar hadden opgesteld.

Na ruim een jaar verliet Nicolaas de stad Leiden en diende enkele andere gemeenten. Hij stak zijn mening over de geestelijke situatie in zijn vaderland niet onder stoelen of banken en publiceerde erover tijdens zijn Sneker periode (1896-1801). Bij de plaatselijke uitgever C. van Gorcum verscheen in 1800 "Een woord op zijn tijd ter opwekking van het Gereformeerde volk in Nederland", toegeschreven aan Schotsman. Vanwege de eeuwwisseling kwam van hem uit "Herinnering van de voornaamste lotgevallen van kerk en vaderland gedurende de 18e eeuw en de nieuwe eeuw, geopend door een leerrede over onzen thans bedenkelijken toestand" (17 jan. 1801).

Dank zij een algemene amnestie kon hij in de zomer van 1801 weer naar Leiden terugkeren. Eenmaal teruggekeerd bleef hij duidelijk in zijn stellingname t.a.v. de situatie in kerk en staat verkondigen en op schrift te stellen. Na het overlijden van Prins Wilhelm V in 1808 hield hij een herdenkingsrede en in hetzelfde jaar sprak hij diremaal over de grote ramp, die in 1807 plaats vond, de ontploffing van een kruitschip midden in de stad. De laatstgenoemde redes

---

² „Aus der Geschichte der Evangelisch-altreformierten Kirche in Niedersachsen, 1838 – 1988“, Uelsen 1988, pag. 58. Het citaat is van Henricus Beuker (1834-1900).

³ In Drenthe waren dit de predikanten C.H.E. Grootholtman (Rolde), H. Kuyper (Ruinen), C.H. Hein (Meppel), en G.H. Swarte (Hoogeveen). (T.A. Romein, *De hervormde predikanten van Drenthe ...*, Groningen 1861). De drie laatstgenoemden namen vrij snel weer een beroep elders aan. De "Boekzaal" vermeldde hun afzetting in maart 1796.

werden gepubliceerd. Latere publicaties laat ik nu buiten beschouwing, ze vallen buiten Johannes' studententijd.

Een antwoord op in deze paragraaf gestelde vragen was daarmee nog niet gegeven. Positieve aanwijzingen kwamen later uit een andere hoek en wel na zijn afwijzing door de classis Rolde in 1813.

3. Johannes' conflict met de classis Rolde in 1813

Me nog niet bewust van informatie die het Rijksarchief Drenthe in Assen (RAD) zou kunnen opleveren, nam ik aan dat het volgende bericht het eerste was met informatie over Johannes, na zijn afstuderen (ontleend aan de "Boekzaal" 1813, 1e halfjaar, p. 548).

Rolde. De Correspondent van de Boekzaal is door de Classis gelast, om het volgende berigt, woordelijk in dezelve te laten plaatsen:

De Classis Rolde vind zich, tot haar leedwezen, genoodzaakt om aan het Publiek te berigten, dat de proponnent J. Schotsman, die te voren door hare Examinatoren op eene eenvoudige en liefderijke wijze onderzocht, maar met eenparige stemmen doorde Vergadering voor onbekwaam verklaard was, in plaats van zich op den 5den Mei weder voor haar te siteren, zoo als men hem vergund, en hij aangenomen had, aan haar eenen brief gezonden heeft, waarin hij bekend maakt, dat hij beroepen is te Brandlecht, en vor het beroep van Gasselternijveen bedankt. De Classis heeft gemeend hier in te moeten berusten, wanneer hij aan de billijke eischen der teleurgestelde Gemeente voldoet.

Toen ik op de gedachte kwam na te gaan of de kerkelijke archieven uit die tijd nog de oorspronkelijke stukken bevatten, werd de genoemen moeite beloond.

Het verslag van de vergadering van de Classis Rolde, gehouden op 10 februari 1813 te Vries, vermeldt onder art 6 het volgende:

"Het examen van den heer Schotsman is niet voldoende geweest, en heeft de classis daarop hem de vrijheid gegeven om zich anderm(aal) te siteren op de volgende vergadering ..."

Die volgende vergadering werd gehouden op 5 mei 1813 te Vries. Uit de hadelingen daarvan citeer ik:

Art. 6. *"Wierd voorgelezen ... een brief van de proponent Schotsman te Ülzen, gezonden aan de Heren Deputaten van de Classis, inhoudende verzoek om ontslag van zijn betrekking op de Classis van Rolde wegens eene beroeping te Brandlegt en dat dit ontslag zijne Eerwaarde mogt toegezonden worden".*

Art. 7 vermeldt, dat Schotsman terugkomt op het beroep van de gemeente van Gasselternijveen, dat hij reeds had aangenomen. Hij bedankt daar voor als nog en bericht dit aan classis en gemeente. De classis zal Schotsman meedelen hiermee accoord te gaan, waarna de bespreking aan de orde komt van het concept van een uitvoerige antwoordbrief.

De vergadering stelt daarin dat de inhoud van Schotsmans brieven aan Gasselternijveen haar vervuld hebben *"met een billijke smart over Uwe denkbeelden omtrent ons, en over uwe handelwijze*

omtrent die gemeente". Kortweg: Schotsman legt de schuld voor het verbreken van de verhouding bij de classis, terwijl de classis stelt dat zijn eigen *"gemanifesteerde onkunde daar van de eenige oorzaak is."* Deze wordt nader aangeduidt als *"uwe veropgaande onkunde in het Woord van God en de leer van onzen Godsdienst"*. Schotsman heeft de Classis beledigd en in zijn brieven gezegd dat hij zich *"niet verder aan ons wilde bloot geven, voordat (de classis hem) verzekering gegeven had ... van eenen beteren uitslag, en dit lezende hebben wij getwijfeld aan uw gezond verstand. ... Gij hebt in die brieven gemeld, dat Uwe leermeesters U ook geraden hebben, om zondere zulk een verzekering U niet weder voor ons te stellen en hebt uwe waardige leermeesters daardoor eene dwaasheid in den mond of pen gelegd dat voor hen niet weinig beledigend is. ..."* Om haar eer publiek te handhaven stelt de classis het hiervoor reeds vermelde bericht voor de boekzaal op en zendt "aanstonds" de inhoud ervan aan de "Eerwaarde Classis van Bentheim". Voor Johannes stond zijn broodwinning op het spel. Hij was al ruim een jaar getrouwd en op 1 januari 1813 was zijn eerste kind geboren.

4. Wel een relatie met Nicolaas Schotsman

De onder 3. genoemde informatie smaakte naar meer. Daarom nam ik vervolgens de ingekomen stukken van de classis door en trof daarin een tweetal brieven aan van Johannes Schotsman:

1. Aan de deputaten van de Classis (contactadres Ds. G. Benthem Reddingius te Assen (d.d. april 1813) (door de classis behandeld, zie boven).
2. Een uitvoerige brief aan de gemeente van Gasselternijveen (d.d. april 1813), overgelegd op de classis vergadering door een afgevaardigde van die gemeente.

Schotsman vermeldt daarin het uit Brandlecht ontvangen beroep. Vervolgens schrijft hij een deputatie van Gasselternijveen te hebben ontvangen die hem *verzekerde "van eene meer gunstige gezindheid der Eerw. Classis van Rolde (Assen) mijwaards"*. Omdat de gemeente van Gasselternijveen hem lief was, nam hij daarop het besluit om op de 5e mei weer voor de classis te *verschijnen "onder voorwaarde van vaste verzekering dat het gebeurde niet weer konde plaats hebben"*.

"Ik liet niet na de omstandigheden waarin ik verkeerde aan mijnen waardigen Oom in Leyden, aan wien ik altijd zulk een getrouw en welmeenend raadsman had; en door hem aan mijne brave Hoogleraars⁴ bekend te maken, met verzoek mij hunnen raad in dezen moeilijken weg mede te deelen. Aan dit verzoek werd voldaan, en ik ontving weldra een brief in antwoord. Men melde mij de zoo ongelukkige uitslag van het Examen reeds gehoord te hebben. Zij hadden dit niet kunnen geloven voor ik het zelfs gemeld had. Zij hadden zich verwonderd en niet minder bedroefd. En wat hun raad

aanging, die bestond hierin dat ik zonder een vaste verzekering van goeden uitslag, mij niet ten tweedemaal voor de Classis moest stellen, wijl zij begrepen, indien het mij dan niet beter ging, ik onherstelbaar ongelukkig zoude zijn. Verder verklaarden zij dat het hun zeer speet dat ik mij had laten overhalen dit werk te hervatten. Dan daar het nu niet anders was, moest ik mij aan hunnen raad houden ... Belangstellende vrienden hebben getracht de gezindheid der broeders te ontdekken en de ontdekking was zeer ongunstig.”

Verder schrijft hij te hebben vernomen dat men in een brief heeft gesteld dat de classis alle mogelijke geduld met hem heeft gehad, maar dat het volstrekt onmogelijk was hem aan Gasselternijveen toe te wijzen. Tenslotte hoorde Johannes, einde april, dat de classis Rolde nog was als te voren. En in deze situatie kwam het beroep van Brandlecht. Schotsman ziet dan nog één mogelijkheid om in Gasselternijveen te komen en noemt die in een brief aan deze gemeente: Als hij binnen vier dagen van de leden van de classis Rolde bericht krijgt (via Gasselternijveen) dat hij daar predikant kann worden, gaat Gasselternijveen vóór Brandlecht. Krijgt hij die verzekering niet, dan zal Brandlecht zijn eerste gemeente worden.

5. Predikant in het Graafschap Bentheim

Johannes wordt predikant te Brandlecht. Welk (principieel?) meningsverschil in de classis Rolde een rol gespeeld heeft is niet bekend: Ging het misschien indirect om een tegenstelling tussen orthodox en verlicht christendom? Of om een proponent die zich te zelfstandig opstelde t.o.v. zijn examinatoren? Of werkte de naam Schotsman zelf al voldoende stigmatiserend?

Waarom stelde Johannes aanvankelijk zo veel prijs op een bevestiging in Gasselternijveen? Speelden later persoonlijke omstandigheden een doorslaggevende rol bij zijn keus voor Brandlecht, bijv. het feit dat de Nederlandse predikanten na 1810 nauwelijks nog een tractement ontvingen (ruim tien jaar later hebben ze deze schade ingehaald)? Kortom: vragen te over.

Eén ding staat wel vast: Johannes (en zijn Bentheimsche echtgenote) waren bepaald niet onwelkom en evenmin onbekend in het graafschap.

Uit het album amicorum valt op te maken dat de Leidse student al tijdens heel zijn studententijd sterke banden had met Graafschappers, vooral in de omgeving van Uelsen. Hij verbleef daar eind Juli / begin augustus 1805, december 1805, april 1806 in het wat oostelijke gelegen Lingen, mei en aug. 1808 weer in Uelsen, evenals in september 1810 en juni 1811. Op 26 februari 1812 wird hij peremptoir geëxamineerd te Schüttorf, slaagt en trouwt enkele

---

⁴ Eén van hen was ongetwijfeld J.W. te Water, „die gold als een steunpilaar van kerkelijke rechtzinnigheid“ (A.J. Rasker, De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795, Kampen 1981², pp. 22f en 27).

maanden later in Uelsen. Blijkbaar heeft hij, met zijn verloofde, na het examen, nog enkele dagen doorgebracht in Schüttorf. Op 3 maart 1812 schrijven de plaatselijke predikant J.C. Kirchhoff, zijn vrouw en één van hun kinderen een betuiging van vriendschap in het album. De beroepen naar Gasselternijveen en Brandlecht waren beide het gevolg van het overlijden van de plaatselijke predikant. Te Gasselternijveen betrof het F.W. Hugenholtz, overl. 12 okt. 1812, afkomstig uit Emlichheim en van 1790 – 1812 predikant in de Drentse gemeente. In Brandlecht overleed op 12 dec. (1812) G. Rappardus, die daar van 1786 – 1812 de gemeente diende.

Het kwam nogal eens voor dat een Bentheimse predikant een beroep uit Nederland (beter: uit de (vormalige) republiek) aannam. Meestal in het aangrenzende gebied. Het omgekeerde kwam ook voor, maar minder vaak. De wederzijdse culturele betrekkingen waren intensief en er was geen taalbarrière, de voertaal was het Nederlands.⁵ Sinds de doorwerking van de gereformeerde reformatie gold dit eveneens voor de theologen.⁶

Het was weer de “Boekzaal” waarin ik werd ingelicht over de verdere levensloop van Johannes in zijn Bentheimse periode, nadat ik getracht had, dit alleen aan de hand van kerkelijke stukken (classis- en kerkeradsnotulen) te doen. In een kort historisch overzicht zijn alle gegevens tezamen verwerkt. Om de “aanloop” van deze periode, vanwege achtergrondinformatie, mee te kunnen nemen, ben ik begonnen met de Boekzaal-jaargang van 1811. Om een indruk te hebben van het karakter van de “Boekzaal” als tijdschrift, zal dit punt nu eerst aan de orde komen.

6. “Boekzaal van de Geleerde Wereld”

Het tijdschrift met deze titel heeft zijn ontstaan te danken aan de opkomst van de natuurwetenschappen (natuurfilosofie) als professioneel bedrijf. Het blad is in feite een vervolg op de “Boekzaal van Europe” dat van 1692 – 1702 verscheen onder redactie van Pieter Rabus, naast een drietal franstalige periodieken die in de Republiek uit kwamen. Nieuw voor die tijd was het gebruik van de landstaal. Zo kon het blad lezers bereiken voor wie wetenschappelijke vakliteratuur (naast het frans werd ook het latijn gebruikt) niet toegankelijk was.⁷

⁵ Zie daarover H. Eberhardt en H.J. Kip in *Reformiertes Bekenntnis in der Grafschaft Bentheim* pp. 217ff.

⁶ Zie *Umkehr und Erneuerung*, a.w., p. 70 – 72. Ruim de helft van de uit Bentheim vertrokken predikanten kwam in Drenthe terecht (van de 26, vermeld door G.J. Beuker, ongeveer 18, te ontlenen aan T.A Romein, a.w.; zie noot 3 en zie bijlage).

⁷ H. Bots, *Pieter Rabus en de Boekzaal van Europe, 1692-1702*, Amsterdam 1974,69.

De aangeboden publicaties waren uittreksels van in Europa, somst aangeduid als “t’Christendom”, uitgekomen wetenschappelijk en literair werk, overzichten, reisbeschrijvingen enz., vaak met een rationalistische inslag.

Na het overlijden van Rabus in 1702 duurde het een aantal jaren voordat de “Boekzaal der Geleerde Wereld” als regelmatige opvolger van de Europese uitkwam (1716), met als titel “Maendelijke Uittreksels, of Boekzaal der geleerde Werelt”.

Vergeleken met de eerste Boekzaal wordt in de latere versie ook “Theologische Stoffe” opgenomen. Sinds 1735 gaat Academie- en schoolnieuws, samen met kerknieuws behoorlijk wat plaats innemen. Het blad is daardoor een verlicht cultureel tijdschrift geworden met een sterk theologische inslag en kann zodoende fungeren als een soort kerkblad voor de gereformeerde kerken in de Republiek en nederlands-talige gebieden daarbuiten, zoals het Graafschap Bentheim, Oost-Friesland, Lingen en Kleef. Maar ook een maandblad dat verlicht gedachtengoed de kerkelijke wereld binnen brengt, m.n. via de predikanten. Het is een informatiekanaal waarvan de invloed wel eens onderschat zou kunnen zijn.

Uit de rubriek “Kerknieuws van de Boekzaal” valt informatie te verzamelen over de predikanten Schotsman en de omgeving waarin zij verkeren, inlichtingen die vaak niet in kerkelijke archieven zijn te vinden en die hier bovendien eenvoudiger zijn op te sporen. Dit leverde het hieronder volgende overzicht op.

7. Kort historisch overzicht van Johannes Schotsmans levensloop tijdens zijn Bentheimse periode (incl. Neede)

(hoofdzakelijk gebaseerd op berichten in Boekzaal en beschikbare kerkelijke notulen; zie voor Boekzaalberichten de betreffende bijlage. Als aanvulling zijn gegevens ontleend aan kerkhistorische werken.)

1811 27. oct. Prof. J.W. te Water, hoogleraar in de vakken Godgeleerdheid en kerkelijke geschiedenissen te Leiden, viert zijn 50-jarig jubileum als predikant. Bericht opgesteld door Ds. Nic. Schotsman.

1812 26 febr. Joh. Schotsman legt peremptoir examen af voor de Classis Bentheim en wordt toegelaten tot de openbare predikdienst.

10 apr. Joh. Schotsman trouwt met Hermanna W. Cramer te Uelsen

12 oct. Ds. F.W. Hugenholtz (geb. te Emlichheim 1754), predikante te Gasselternijveen, overlijdt

2 dec. Schotsman staat op zestal te Veldhausen

- 11 dec. Ds. G. Rappardus, pred. te Brandlecht, sterft (geb. te Brandlecht 29 mei 1738)
- 1813 1 jan. geboren te Uelsen: Johannes Didericus Schotsman
 jan. Proponent J. Schotsman heeft het beroep naar Gasselternijveen aangenomen
- 28 jan Kerkelijke approbatie van dit beroep; peremptoir examen zal plaats vinden op 5 mai a.s. maar vindt plaats op 10 febr.!
- 12 mei Uit bericht over Veldhausen blijkt: S. stond op zestal.
- juni Bericht van de Classis Rolde dat Schotsman niet opkwam voor een hernieuwd examen op 5 mei, na te zijn afgewezen. Hij bedankt voor Gasselternijveen en is beroepen te Brandlecht.
- 6 juli Schotsman is te B. beroepen; peremptoir examen op 14 juli a.s.
- 14 juli Schotsman door de Classis B. “voor bekwaam verklaard”.
- 3 oct. Bevestiging en intrede van Schotsman te B.
- 19 oct. Napoleon verliest de Volkerenslag bij Leipzig
- 2 nov. geboren te Brandlecht: Anna Margaretha Schotsman
- midden nov. De Kozakken bereiken Bentheim en Drenthe
- eind 1813 “Door stremming der Posten” en “van wegen de omstandigheden des tijds” komen enkele berichten met vertraging in de Boekzaal.
- 1814 11 maart Schotsman op tweetal voor vacature te Neuenhaus; niet gekozen.
 31 aug. Schotsman houdt te Ohne de classispreek
 15 sept. Schotsman op drietal voor Neuenhaus; neemt het beroep aan.
 11 dec. Schotsman neemt afscheid van B.
 18 dec. Bevestiging en intrede van S. te Neuenhaus.
- 1815 13 febr. KR⁸ De “diakonen” van Neuenhaus behandelen verzoeken over zomerkleren.
 4 juni KR De diakenen regelen de verkoop van de goederen van de weduwe Scholten en het overnemen van haar onmondige kinderen.
- 1816 26 jan. In Nederland verschijnt het algemeen reglement van de Ned. Herv. Kerk, waardoor die kerk als het ware een Staatsinstituut wordt, met de koning aan het hoofd. Daartegen veel bezwaren. Alle protestantse kerken zijn nu voor de overheid gelijkwaardig. De "Boekzaal"-titel wordt uitgebreid met de aanduiding “Tijdschrift voor de Protestantse

---

⁸ KR = Notulen Kerkeraad

- Kerken in het Koninkrijk der Nederlanden”. Nieuws uit Bentheim wordt opgenomen onder “Buitenlandsch kerknieuws” en neemt in omvang af.
- Tegen een anoniem uitgegeven geschrift in Groningen (over de Protestantse Kerkstaat) bezorgt Nic. Schotsman een vertaling uit het Duits van “Kunstgrepen waarvan het hedendaagsch ongelooft zich bedient om de godsdienst door den bijbel en de bijbel door de godsdienst te bestrijden”.
- 7 mei KR De diakenen behandelen verzoeken om kamerhuur; ook de vraag hoe te handelen met een broeder om hem bij een boer te besteden tot hij weer in staat is zijn eigen kost te verdienen.
- 4 dec. KR Verzoek aan boeren om turf te halen voor de predikanten Schotsman en J.B.T. Hugenholtz
- najaar '16 Synode besluit van Ned. Herv. Kerk (24 juli) dat studenten alleen met toestemming van predikanten of professoren mogen preken (contra oefenaars).
- 1817 3 en 5 maart Zoontje geboren in huize Schotsman op 3 maar en op 5 maart e.v. al overleden.
- 17 maart Schotsman heeft bedankt voor beroepen te Brandlecht en Schüttorp
- 1818 13 maart Geboorte van Ahasverus Herman Schotsman
- 1 apr./26 aug. Schotsman is voorzitter Classisvergadering (CB)⁹
- 20 maart Schotsman bedankte voor beroep uit Beemster
- najaar 1818 (1. nov.) De door het Franse bewind in het begin van de eeuw opgeheven Overkerkenraad is weer ingesteld; leden: een regeeringsraad, een predikant, een rechter, een actuaaris namens de overheid en een rechter als rentmeester van kerkelijke goederen. De overheid heeft daarmee in kerkelijke zaken weer het laatste woord, zoals uit kerknieuws nadien blijkt.
- 21 oct. Schotsman neemt deel aan preparatoir examen van de proponent L.L. van Loenen.
- 1819 3. febr. Huur zitplaatsen in kerk Neuenhaus zal met 1 – 3 stuivers worden verhoogd. (KR)

---

⁹ CB = Notulen Classis Bentheim

- 27 maart Ds. Hugenholtz heeft beroep naar Coevorden aangenomen. Daarom zal
*“in de Haarlemmer Courant en in de Boekzaal (het bericht) geplaatst worden:
 dat de Kerkeraad de Heeren Proponenten uitnodigt, om hunne gaven voor de
 gemeente te laten horen, teneinde uit dezelve een beroep te doen.”*
- sept. Articul in Boekzaal dat alleen van het lager onderwijs de ware
 volksverlichting moet uitgaan; (vanwege de Maatschappij Tot nut van t'
 Algemeen).
- 6 oct. Beroep Schotsman naar Nede koninklijk goedgekeurd
- 28 nov. Schotsman neemt afscheid van Neuenhaus (i.d. middagdienst)
- .... Nic. Schotsman publiceert zijn bekende preken over Dordt: “Eerezuil
 ter gedachtenis van de ... te Dordrecht gehouden Nationale Synode”
 (1619):
- 1818/19 Ds. Joh. Schotsman geeft onderwijs in de christelijke godsdienst aan
 een (gewezen) slaaf uit Demerarij (gebied rondom de rivier Demerara,
 in het midden van het huidige Guyenne). Hij legt belijdenis af en
 ontvangt de doop op 7 mei 1820 om daar na als evangelist naar zijn
 vaderland terug te gaan. Na Schotsmans vertrek kreeg hij les van Ds.
 J.V. Gutstock, op 28 nov. bevestigd als predikant (i.d. morgendienst).
 (Bericht in Boekzaal 7 mei 1820 onder Neuenhaus). Naam van de slaaf:
 Primo Nienhuis.
- 1819 Geesjen Pamans Te Neuenhaus woonde de vrouwe Geesjen Pamans (1728? – 1821) die
 haar bekeering uitvoerig beschreef.¹⁰ Joh. Schotsman zal van haar
 geweten hebben en daarmee geconfronteerd zijn met de vroomheid in
 gezelschappen.¹¹ Tegelijkertijd was er sprake van rationalistische
 invloeden onder zijn collega's.¹² De Katerbergsche Katechismus was in
 Bentheim ingevoerd in 1809.¹³
- Nede
- 5 dec.1819 Schotsman wordt bevestigd en doet intrede in Nede
- 22 dec. 1822 Neemt afscheid te Nede wegens vertrek naar Emlichheim.
 Wat gezin Schotsman betreft:
 - op 24 maart 1820 geboorte van Theodora H.

¹⁰ Zie P.L. de Jong in Reformiertes Bekenntnis in der Grafschaft Bentheim, 1988, 138 – 140.

¹¹ De Jong 1988, 137f

¹² De Jong 1988, 15?? - 151

¹³ De Jong, 1988,147. Zie ook G.J. Beuker 1988, 57 – 72 Hoofdstuk „Theologische Richtungen und Hintergründe“.

- op 7 juni 1821 overlijdt Ahazveros H., ruim 3 j. oud
  - Theodora overlijdt op 17 mei 1822, ruim 2 j. oud
  - op 15 nov. 1822: geboorte van Herman Theodorus Nicolaas
- 13 nov. 1822   Rondschrijven van de overheid aan N.H. Kerken: de in 1811, 1812 en 1813 niet uitbetaalde tractementen zullen alsnog uitgekeerd worden.

In 1820 komt het boek van Ds. W.F. Visch (Wilsum) uit “Geschiedenis van het Graafschap Bentheim”. Ds. Schotsman behoort tot de vele intekenaren.

In 1822 overlijdt op 11. jan te Leiden Ds. Nicolaas Schotsman. In 1821 en 1822 kwamen een aantal vertalingen van hem uit, o.a. H. Asher’s De afval der Christelijke kerk in onze dagen (1822).

1823 12/19. jan.   Bevestiging, resp. intrede van Schotsman te Emlichheim
 27 aug. (CB)   Op de Classisvergadering krijgt Schotsman opdracht de Classicale Leerrede te Neuenhaus te houden (1e halfj. 1824).

In de kerkeraadnotulen van Emlichheim is veel sprake van diaconale zaken: liefdegaven in geld, kledingstukken, victualiën (voedingsmiddelen). Verder: verpachten van kerkegronden, dienstbetrekkingen die geregeld worden via de diaconie (aan de “minst aannemenden” of somst alleen voor de kost); verhuur van zitplaatsen in de kerk, schoutzaken (2 oct. 1823, 2 juni 1824, 2 nov 1825, 7 dec. 1825); verkoping van een nalatenschap ten bate van de armen – om de Uelser kermis (???) te kunnen betalen (2 juni 1824).¹⁴

1824 26 oct   Geboorte van Julia Theodora Helena Schotsman
 1825 29 aug   Joh. Schotsman beroepen te Odoorn (Drenthe); bedankt volgens bericht 2 dec.
          20 oct.   beroep van Gasselternijveen
          6 nov.   Joh. Schotsman maakt aanneming beroep bekend
 1826 19 febr.   Afscheid van Emlichheim
          26 febr.   Intrede na bevestiging te Gasselternijveen.

Naschrift bij voorgaand overzicht

Schotsman heeft nu (weer) rekening te houden met het Alg. Reglement voor de Ned. Herv. Kerk, van 1816:

- a. In nov. 1825 was er een bericht gekomen van het Departement voor de zaken der Herv. Kerk, enz. over een goedgekeurd nader ontwerp van het “Algemeen Reglement op de

¹⁴ Er ontbreken de blz. 180, 182, 184, 190, 192, 244.

zamenstelling en werkzaamheden der Kerkeraden in het Koninkrijk der Nederlanden”.

Schotsman zal er op reageren, als predikant te Gasselternijveen.

- b. In de Handelingen van de Algemene Christelijke Synode van de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden in den jare 1826 staat het volgende: Uitspraak op 5 juli 1826: Uitgave van kerkelijke berichten in de Boekzaal staan onder toezicht van het Departement voor de Eeredienst.
- c. Laken (Belgien), 22 sept. 1827. Bericht van onder a. genoemd departement, dat Ds. Molenaar te s’Gravenhage schrijver is van het “Adress aan alle mijne Hervormde geloofsgenoten”. Met ongenoegen en afkeuring gelezen. Gezien de bedoelingen van de schrijver zal de koning deze zaak laten berusten; in het vertrouwen dat de rekestrant zich zorgvuldig zal onthouden van alles wat de rust in de Herv. Kerk zoude kunnen storen; en zich overeenkomstig de wetten en reglementen te gedragen.

8. Samenvatting van en voorlopige conclusies over Johannes’ levensloop van 1805 – 1826 en de kerkelijke en culturele achtergronden der periode

a. Spanningen en conflicten

Deze berichten, de publicaties van Nicolaas Schotsman, het voorkomen van gezelschappen en de opkomst van het Réveil, geven aan, dat er in de Nederlandse Hervormde Kerk van die tijd spanningen voorkomen, spanningen die in Nederland eerder tot ontlading zullen komen dan in het Graafschap Bentheim, waar se ook aanwezig zijn.¹⁵ Johannes zal er na 1826 in Nederland in toenemende mate mee te maken krijgen, m.n. in zijn laatste gemeente Zuidwolde, die in de directe omgeving van de oorsprong van de Afscheiding van 1834 lag (Ulrum). Hoe de stellingname van hem was in deze ontwikkelingen, valt niet op te maken uit wat over hem bekend is geworden. Evenmin wat de oorzaak van het conflict is t.g.v. zijn examen op 10 febr. 1813.

Het is merkwaardig (het zal de oplettende lezer zijn opgevallen) dat in de Boekzaal (Kerknieuws bericht van 28 jan 1813) gesproken wordt van een examen te houden op 5 mei, terwijl in het geplaatste classisbericht over die 5e mei wordt gezegd dat Schotsman reeds “te voren” was onderzocht. Er is dus iets in deze berichtgeving dat niet klopt. De in § 5 gestelde vragen worden er nog eens door onderstreept.

b. Binding met Bentheim

Wat betreft zijn persoonlijke verhoudingen in het Graafschap Bentheim kann het volgende worden gezegd.

Tijdens heel zijn studententijd had Johannes vrienden uit Bentheim, een graafschap waar hij regelmatig kwam, en in een milieu dat hem, als toekomstig predikant, lag. In die kringen zal hij ook de Burgermeestersdochter (Cramer) hebben ontmoet waar hij mee trouwde, nadat hij in Schüttoorf was geslaagd voor het preparatoir examen. Het echtpaar had zich voorlopig gevestigd in Uelsen, waarschijnlijk in de boerderij van haar ouders, waar ook hun oudste zoon Johannes Didericus werd geboren (1 jan. 1813).

Vader Johannes Schotsman maakte van die boerderij een duidelijke tekening in kleuren, met een betuiging van genegenheid voor zijn eerste zoon, samen met zijn vrouw ondertekend op 1 jan 1829, de dag waarop hij 16 jaar werd. In eind maart, begin april 1829 bezocht deze jongeman zijn geboorteland en vertoefde toen in de volgende plaatsen: Emlichheim (Echteler), Neuenhaus, Lage en Wilsum. Dit valt op te maken uit het album amicorum. De latere geschiedenis van Johannes D. zowel als die van zijn vader levert geen aanwijzingen op omtrent een blijvende band met Bentheim.¹⁶

c. Geliefd predikant?

Johannes' achternaam wordt later samen genoemd met die van zijn Graafschap Bentheimse collega's Hugenholtz en Koppelman¹⁷; de twee laatstgenoemde namen komen veel voor, omdat de bedoelde predikanten behoren tot predikantenfamilies.

Uit Beukers personenregister leid ik af dat het hier gaat om zijn geestverwanten H.S.

Hugenholtz en F.E.L. Koppelman (en dus niet om H.S.J. Hugenholtz). H.S. Hugenholtz was predikant in Veldhausen toen Schotsman in het genabuurd Neuenhaus kwam (1814). Twee zonen van hem waren eveneens predikant. F.W. was dominee te Gasselternijveen (1790-1812) en toen hij overleed werd Schotsman er beroepen. Na het conflict met de classis Rolde (Assen) ging dit beroep niet door; toch werd Schotsman er later predikant (1826 – 1828).

---

¹⁵ Uit de Boekzaal-inhoud valt dit alleen indirect op te maken. Er komen zowel orthodoxe als „verlichte“ artikelen in voor.

¹⁶ Waarschijnlijk ging Johannes-junior studeren. In dat geval heeft die studie niet tot resultaten geleid. Na verloop van tijd blijkt namelijk hij, net als zijn grootvader, het beroep van zadelmaker uit te oefenen, en wel in Kollum. Hij vertrok in 1838 naar dit Friese stadje, in de omgeving, waarvan zijn oudste zuster woonde, Anna Margaretha (geb. te Brandlecht 1814). Ze had zich, waarschijnlijk omstreeks 1835 in Burum gevestigd, met haar man, de genees-, heel en vroedmeester Jan D. Los. Jan Los was zoon van de predikant Johannes Los, die van 1808-1828 de kerk van Peize diende. Als zodanig woonde hij de classisvergadering bij waar voor Johannes sr. in 1813 examen deed. Van 1826 – 1828 waren ze beide lid van die classis. Ds. Loos stond bekend als een rechtzinnig predikant. (Zie J. Wesseling, *De Afscheiding van 1834 in Friesland*, I, Groningen 1980, 148 en 154.). Een Burumse kleinzoon van deze dominee Johannes Los, t.w. Kornelius Julius Los (geb. 1846) trouwde in 1868 met Jantje Haan, wier zuster Renske in 1879 huwde met de afgescheiden predikante Johannes Kok. Bij deze dominee kwam het album amicorum van Johannes Schotsman sr. terecht, en vanuit zijn familie bij mij. Het was de aanleiding tot mijn zoektocht naar de persoon van predikant Johannes Schotsman en tot het opstellen van dit verhaal. En dat leide me, zoals beschreven, tot de bestudering van een episode uit de geschiedenis van de Evangelisch-altreformeerte Kirche in het Graafschap Bentheim en van het citaat in G.J. Beukers studie „Umkehr und Erneuerung“ (zie noot 2).

¹⁷ Zie § 1.

De andere zoon van H.S. Hugenholtz J.B.T. was tweemaal in eenzelfde gemeente werkzaam als Schotsman. Zo stonden ze van 1814 – 1819 samen in Neuenhaus en van 1824 – 1826 samen in Emlichheim. (J.B.T. bleef er langer als Schotsman).

Over F.E.L. Koppelman heb ik weinig gegevens kunnen vinden. Uit notulen, vermeld bij Beuker, kann worden afgeleid dat hij niet al te onwelwillend stond tegenover oefenaars (pp 26 en 285).

Hoe Schotsman persoonlijk stond tegenover de ontwikkelingen die zich sinds 1750 in de kerk voordeden, kann alleen worden vermoed. Zijn beroep in 1813 op de opvattingen van de orthodoxe prof. te Water en Nic. Schotsman (in de brief aan de gemeente Gasselternijveen) is m.i. niet meer dan een aanwijzing).

Ongetwijfeld heeft hij van de ontwikkelingen die speelden weet gehad. De belangrijkste tegenstelling, die tussen rationalisme en piëtisme / orthodoxie, komt zowel bij Beuker aan bod¹⁸ als bij de Jong¹⁹, maar eveneens in de Boekzaal, het blad dat zeker niet alleen werd gelezen in de kring van predikanten, maar waaraan deze theologen ook daadwerkelijk hun bijdragen leverden.

Zo treffen we er in de tweede helft van de 18e eeuw ook zulke artikelen aan van J.F. Martinet (1729-1795), auteur van de vierdelige “Katechismus der Natuur” (1777-1779), een werk dat tot ongeveer 1850 herhaaldelijk werd herdrukt. Een andere auteur die aandacht kreeg was Willem Paley wiens “Natuurlijke Theologie” in 1810 in het Nederlands werd vertaald. Een uitgave als deze paste uitstekend in de rationalistische ontwikkeling van de natuurwetenschappen, een ontwikkeling die z’n invloed niet miste in de natuurfilosofische gezelschappen uit die tijd.

Deze ontwikkeling liep parallel met de piëtistisch-orthodoxe die zich destijds manifesteerde op de katechisatiën en conventikels. En zo kwam alengs duidelijker uit de onterechte, onzuivere tegenstelling die door moderne geesten werd geponeerd tussen geloof en wetenschap, een “tegenstelling” die sindsdien niet meer uit de cultuurgeschiedenis is verdweenen.²⁰ P.L. de Jong die zoals reeds vermeld, schrijft over de rationalistische invloed op de theologie en de gevolgen daarvan noemt als één van de uiteindelijke consequenties het ontstaan van de Evangelisch-altreformatie Kirche in Niedersachsen.

Over een kenmerkende rol van Johannes Schotsman in deze tijd wordt niet gerept. G.J. Beuker doet dit evenmin (afgezien van het reeds vermelde citaat dat hij overnam van H. Beuker).

---

¹⁸ 1988, 57-77 hoofdstuk „Theologische Richtungen und Hintergründe“.

¹⁹ 1988, 135-162.

²⁰ H. Wiegers, Natuurlijke theologie van Dordt tot Darwin, Petahja, juni/juli 1982, jg. 36.

Gezien tegen de achtergrond van doorwerkende invloed van cultuur- en kerkgeschiedenis wordt wel duidelijk dat Johannes Schotsman, in zijn Bentheimse periode, leefde in een overgangstijdperk, een tijdsbestek waarin zich een omslag bezig was te voltrekken. Een tijd waarin hij ongetwijfeld vanuit zijn gereformeerde geloofsovertuiging werkte en leefde, met veel liefde voor de gemeenten die hij diende, maar waarin een publieke stellingname tegen de verlichting niet uit de verf komt.

Als er in het graafschap goede herinneingen aan hem zijn gebleven, zullen die wel in het pastorale vlak liggen. Méér valt er m.i. uit de genoemde en benutte bronnen niet op te maken. Het verrichte onderzoek levert echter wel een beperkt tijdsbeeld op van de geestelijke en culturele ontwikkelingen, die onderling so sterk vervlochten waren.

Wat er na 1826 over Johannes en zijn gezin te beschrijven is, speelt zich in het reeds genoemde kader af, maar dat is niet specifiek gebonden aan of geöriëteerd op Bentheim. Ik laat die gebeurtenissen nu verder buiten beschouwing. Want om de genoemde cultuuromslag volledig aan te duiden kon niet worden volstaan met een beperkte beschrijving van feiten en geestesontwikkelingen. Zo'n korte periode als die van 1813 tot 1826 biedt te weinig perspectief. Een tijdsbestek van Schotsman en Schotsman, van Nicolaas en Johannes (resp. 1754-1822 en 1787-1841), dus ongeveer een eeuw, biedt meer mogelijkheden. Rasker geeft een schematisch, chronologisch overzicht van feiten en andere factoren, waardoor meer grondlijnen zichtbar worden dan in het korte bestek van deze studie.²¹

P.S.1 De heren G. Koopsingraven te Emlichheim en G. Plasger te Nordhorn dank ik voor hun hulp bij het opzoeken van niet gepubliceerde bronnen over Schotsman t.w. resp. uit de kerkeraadsnotulen van de Evangelisch-Reformierte Kirche te Emlichheim 1823 – 1825 en uit de classis notulen van de Classis Bentheim 1813-1819 en 1823-1825.

P.S. 2. Bijlagen:

- I. Predikanten in Drenthe met relatie tot Bentheim
- II. Kopiën uit de “Boekzaal” met betrekking tot de kerken in Bentheim 1811-1818
- III. Chronologisch overzicht dr. A.J. Rasker

HW

H. Wiegers
Heemskerkstr. 36
NL-9402 KK Assen

Assen, de 10e Aug. 1998

Eing. 15.10.1998

Geachte dominee Beuker,

Zoals u weet heb ik getracht iets meer te weten te komen omtrent Ds. Johannes Schotsman, door U in een citaat genoemd in “Umkehr und Erneuerung”.

Enkele maanden geleden heb ik de draad weer opgevat om te trachten, mijn studie over hem en zijn relatie tot de Bentheimsche kerk van 1813 – 1826 afteronden.

Het resultaat is dat ik nu meer over de achtergronden van die tijd weet en dat ik meer informatie heb over zijn examen voor de Classis Rolde in 1813. Wat daarover in archieven was te vinden, zocht ik op.

Een tweede bron was het tijdschrift “Boekzaal van de geleerde Wereld”, m.n. de rubrik “Kerknieuws”.

En tenslotte, ik kreeg kopieën van de kerkenraadsnotulen uit zijn tijd van Neuenhaus en Emlichheim, plus wat over hem te vinden is in de classis-notulen.

Alles wat ik nu van J. Schotsman weet, heb ik in mijn studie verwerkt. Maar een echt duidelijk beeld levert dit niet op.

Een kopie van een en ander stuur ik u hierbij toe.

Mijn vraag blijft of er nog meer over hem te vinden zou zijn en of u mij daarvoor aanwijzingen zou kunnen geven. Zit er misschien iet bij de Heimatverein Bentheim?

Een tweede vraag is of u het zinvol vindt, een deel van wat ik heb gevonden te publiceeren, als een tijdschrift zich daarvoor leent.

Over enkele maanden hoop ik verder te gaan met zijn biografie, voor zover mogelijk, wat zijn Nederlandse periode betreft, en verder zijn stamboom. Met die laatste ben ik zover gekomen, dat ik contact heb met hedendaagse afstammelingen, en dan wel die, die zijn voorgesproten uit zijn kleinzoon, die omstreeks 1870 overging naar de Afscheiden Kerk van Burum. Er wonen afstammelingen daarvan in Nederland en in Canada. De eersten zijn lid van de Geref. Kerken (vrijgemaakt), de andere van de afgescheiden Christian Reformed Church (Hamilton) en kwam ik op het spoor via een advertentie in Christian Renewal!

De familie die Hervormd bleef is niet kerkelijk gebleven, maar heeft een meer liberale levensovertuiging, is vaak verhuisd, zodat ik de lijn naar vandaag niet terug heb kunnen vinden.

Ik hoop dat ik hiermee voldaan heb aan uw verwachting, uitgesproken in Uw brief van 24 jan. 1989. Een reactie, ook al is die kort, zal ik zeer op prijs stellen.

---

²¹ A.J. Rasker, De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795, Kampen 1981², 490-493.

U weet dat u mij gerust in het Duits kunt schrijven. Voor mij kost het wat minder tijd het Nederlands te gebruiken dan het Duits.

Met een vriendelijke groet

H. Wiegers

Pastor Dr. G.J. Beuker
Bathorner Diek 3
49846 Hoogstede
Duitsland

Hoogstede, 17.8.98

Herrn H. Wiegers
Heemskerkstr. 36
NL – 9402 KK Assen

Lieber Herr Wiegers,
herzlichen Dank für die Übersendung des großen Materialpaketes über Schotsman. Sie müssen ja tage- und wochenlang geforscht haben, um das alles zu sammeln. Ich finde Ihren Beitrag ganz hervorragend. Leider kann ich Ihre Handschrift etwas mühsam lesen. Ich habe schon die ersten vier Seiten einmal getippt. Wenn Sie mit diesem Artikel etwas anfangen wollen in Deutschland oder Holland, muß er getippt werden. Vielleicht können Sie jemanden finden, der das machen kann.

Ich wäre im nächsten Jahr bereit, den getippten und evtl. in NL veröffentlichten Artikel in Deutsch zu übersetzen – und zu versuchen, ihn im Jahrbuch des Heimatvereins unterzubringen.

Zu Ihren Fragen: Ich denke, beim Heimatverein Grafschaft Bentheim ist kaum mehr zu finden als was sie haben. Allerdings sollten Sie einmal Herrn Pastor i.R. J. Ringena, Grafenstraße 11, 49828 Neuenhaus anschreiben. Er weiß vermutlich auch eine ganze Menge über Schotsman. Er müßte auch wissen, falls sich sonst noch irgendwo Material über S. befindet.

Wenn Sie mir zurückschreiben, wollen Sie bitte die Adresse verwenden, die oben in diesem Brief steht. Ihre vorige Adressenangabe war ziemlich falsch – trotzdem ist Ihr Brief am Ende bei mir angekommen. Versuchen Sie doch einmal, diesen Artikel in Niederländisch in den Niederlanden gedruckt zu bekommen. Er ist es wert, finde ich.

Könnten Sie mir gelegentlich (in het nederlands, ik lees heel goed en schrijv iets minder goed Nederlands, ik was 1972 tot 1978 student in Kampen, Oudestraat) auch noch ein wenig über sich selbst erzählen? Ich weiß nicht (mehr), wer Sie sind, was Sie arbeiten oder gearbeitet haben, wie alt Sie sind und ähnliches. Noch einmal, herzlichen Dank für die Fülle des Materials auch über Grafschafter Pastoren in Drenthe. Schreiben Sie mir bitte wieder zurück. Ich hoffe auf Ihre Antwort, Ihr Pastor Dr. G.J. Beuker

PS1: Weil ich Ihre Handschrift nicht sehr gut lesen konnte und Ihre Ausführungen sehr interessant finde, auch wenn für eine Ausgabe im Jahrbuch hier und da etwas gekürzt werden müßte, habe ich einen Tag Urlaub geopfert, und den Artikel getippt. Bei Ihren Fußnoten 9 + 10 läuft etwas durcheinander. In Fußnote 9, die auf S. 17 weitergeht, haben sie Fußnote 10 eingebaut. Ich habe beide zusammen nach unten geschrieben, sowie einige sehr wenige Fehler korrigiert (ua. den Namen der Ev.-altref. Kirche in Niedersachsen).

PS 2 Für eine Veröffentlichung in der Grafschaft wäre es schön, eine Liste aller Grafschafter zu haben, die sich in Album eingetragen haben und evtl. einige Beispiele für die Eintragungen.

PS 3 Besonderen Dank für die gesammelten Auszüge aus dem Boekzaal.

PS 4 Ich lege Ihnen drei Seiten meiner Dissertation mit einigen Fußnoten zu Hugenholtz bei und eine Übersicht von Meyer aus 1942 über die Pastoren einzelner Gemeinden.

**Schreiben von Kand. Johannes Kool aus Uelsen
vom 02. Mai 1813 an die Classis Rolde**

(Kopie erhalten am 15.08.1998 von H. Wiegers, gjb, getippt 18.01.2020)

Weeleerwaardig Zeer Geleerde Heeren!

Mijne Heeren!

Het is op aanstaande Woensdag, den 5den dezer, dat ik weder voor de Eerw. Classis van Rolden zoude verschijnen, dan, daar een tusschenkomende omstandigheid, die ik niet heb kunnen voorzien, dit onmogelijk maakt, oordeel ik mij verpligt, UErw hier van door dezen kennis te geven.

(Foto s.u.!) De gemeente van Brandlegt heeft vooleden week eene eenparige beroeping op mij uitgebragt, waar van ik aan de Gemeente van Gasselternijeveen kennis heb gegeven. Onderscheidene redenen vorderen mij, deze onverwachte beroeping, niet afteslaan, en voor de beroeping uit de Gemeente van Gasselternijeveen op mij uitgebragt, beleefdelyk te bedanken.

Voor dit echter kan plaats hebben is het noodzaakelyk, dat ik van de verbintenis aan de Eerw. Classis van Rolde, behoortlyk ontslagen worde, eer ik mij weder aan een andere Classis zal kunnen verbinden. Het is om dit ontslag dat ik UErw. en door UErw geheel de Eerw. Classis otmoedig verzoeke.

Ik kan niet twifelen of aan dit verzoek zal voldaan worden. En zou mij op de kerkelyke vergadering te Vries, dit ontslag gegegeven worden, mag ik UErw. dan vriendelyk verzoeken het zelve in handen van den Weleerw. Heer G.B. Reddingius te stellen, die het op mijn verzoek wel zal gelieven te bezorgen.

Voorts verzoek ik de Eerw. Classis, om in de opentlyke bekendmaking van dit ontslag mij niet te willen benadeelen, in hetzelve te plaatsen op eene wijze die geen inbreuk op mijn volgend geluk kan maken.

Naa groete en aanbeveling heb ik de eer te zijn

Weleerwaardige Zeer Geleerde Heeren!

Uw. D.V. Dienaar

Johannes Schotsman.

Ulsen 2 Mei 1813

overige maats, inder af mij verlijt 1807 hier over des dān kōnnt te gōven.
 De gemeente van Brandstet heeft vroedelijc wāsch eenen compaigne bevestiging op mij uitgebragt
 1800 van ih van de Gemeente van Castellonjieren doornit heb gegeven. Overbleefden redenen
 overeen mij, dāten onoverwachten bevestiging niet afstellen, en over de bevestiging mit de Gemeente van
 Castellonjieren op mij uitgebragt beleefdelijc te bedanken. Jor dit celtien kon plaats hebben
 is het noodzakelijc dat ih van de verbintend aan de Leere Clafst van Rodde, beleefdelijc uitellegen
 worden, en ih mij weder aan een andere Clafst dat kunnen verbinden. Het is en dit uitelleg
 dat ih 1807 en den 1808 geheel de Leere Clafst vortwendig misaken. Ih kan niet twyfel
 of om dit uitelleg dat veldaan worden. En da mij op de kerkelijc vergadering te Fried, dit
 uitelleg gegeven worden, mag ih 1807 den vrendelijc misaken hat dāten in handen van den
 Welken: Heer G. B. Reddingius te stellen: die hat op mijn vrendelijc wil dat geloven te bezingen
 Jor de misaken ih de Leere Clafst, en in de spuntelijc bekrandwaking van dit uitelleg
 mij niet te willen becrandwaken, en bekrandwaken te plantten op eenen wyde die geen in bekrandwaken op mijn
 vrendelijc geloven kon misaken.

Na gōvte en aan bekrandwaken hat ih de een te zijn
 Met eerevoldige Leere Gelovende Heeren!
 1807 D. V. Dienaar,
 Johannes Schotsman.

Allen
 i. M. 1807